

10. Сексизм та мезогонія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/groups/Sexismmisogyny/about>.
11. Дискримінація обмежує. Протидій! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://discrimi.net/how-to-act>.
12. Так виглядає ненависть [Електронний ресурс]. – Режим доступу: stop-hate.in.ua.
13. Інсайт – українська ЛГБТ організація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://insight-ukraine.org>.

Висвітлення у ЗМІ прав літніх людей

Ірина Вялкова, старша викладачка кафедри соціальних комунікацій,
Маріупольський державний університет

Костянтин Шендеровський, кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент Інституту журналістики,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

Лекцію спрямовано на підготовку студентів до висвітлення у ЗМІ прав літніх людей і формування в Україні нової філософії сприйняття старіння, суспільної моделі старості, місця і ролі літніх людей на цінностях і принципах прав людини. Лекція є вступною до відповідної теми під час викладання правозахисної журналістики та підсумкова під час навчання соціальної журналістики.

План лекції:

1. Формування провідної ідеї: права людини, літні люди та медіа.
2. Дилеми літніх людей в Україні, до вирішення яких залучають медіапрацівників.
3. Літні люди: права людини і вразлива соціальна група.
4. Особливі вміння та принципи відбору інформації для роботи над медіатемою.

Формування провідної ідеї: права людини, літні люди та медіа

Медіатема літніх людей в Україні ще тільки набуває практичного окреслення: політичного та суспільного, вікового, соціального, правозахисного. І на такому «початковому» рівні участі медіа в актуалізації питань літніх людей переважає владний, політичний вектор, який закріплює інформаційну тенденцію совкового типу: «*влада думає про вас*», «*пільги та субсидії для стариків*», «*ріст пенсій*» та ін. Тобто українському суспільству продовжують пропонувати мегастереотип радянського взірця, наприклад, «*молодим скрізь дорога, старикам – шанування*» та подібне. Літня людина продовжує свою медійну історію як група «пенсіонерів», яка залежить від уваги влади та рішень політичної еліти, як сукупність «електорату» та об'єкт політичної демагогії, як «споживачі» специфічної та сумнівної продукції безплатних друкованих видань.

Медіатема літніх людей не є предметом медіадосліджень. Поодинокі приклади статейних публікацій зачіпають «літніх людей і медіа» часто лише в контексті соціальної проблематики. В українському суспільстві «і без того» накопичилася критична маса соціальних питань, проблем людини. Логічно: літні люди «почекають». Як наслідок, літні люди в медіа залишаються невидимими, їхній голос – не суспільно значущий (не плутати з політично значущим!), а життя – не суттєвим.

Яку адекватну провідну ідею потрібно обрати і для журналістської освіти, і для становлення нової журналістської практики? На наше переконання, коли думки сучасних українців проголошують по-людськи песимістично, як-от «гідно вмерти», медіапрацівникам варто запропонувати не так оптимістичне за формою, як стратегічне за суттю. Зміна соціальних норм у суспільстві – процес неминучий. Події Революції Гідності є в тому ціннісною передумовою.

Наша пропозиція за змістом така: «*Старіти сумно, але це єдиний спосіб довго жити!*». У цьому змісті ми поєднали емоційне та раціональне, тактичне та стратегічне, імовірне та бажане. Ключове

предметне посилання запропонованої ідеї – життя людини, попри вік і різні обмеження, повноцінна реалізація базових прав людини: на життя, гідність і рівність.

Дилеми літніх людей в Україні, до вирішення яких залучають медіапрацівників

Дилема між правом на життя й правом на достатній життєвий рівень і страхом перед майбутнім. Це ставлення до себе та до інших потребує негайної руйнації. З одного боку, старість – це життєвий етап, до якого можна готуватися заздалегідь, а можна і навпаки, жити так, наче старість ніколи не настане. Тут вибір за людиною! З іншого боку, літні люди в Україні незрідка залежать від рішень влади (реалізація соціально-економічних прав): як наслідок – людина боїться втратити роботу, отримувати пенсію, що дедалі більше знецінюється, не мати кваліфікованої медичної допомоги, залишитися на самоті. І страх та невпевненість перед майбутнім переважають. Тож маємо потребу вирішувати потужну суспільно-правову дилему вибору і людиною, і владою.

Дилема між зростанням кількості літніх людей та утвердженням нових норм, нової моделі старості. Світова та вітчизняна тенденції зростання чисельності літніх людей у структурі населення потребує усвідомлення старості як нового, неповторного та унікального етапу життя, сповненого нових життєвих смислів і драматичних суперечностей. Маємо потребу вирішувати дилему руйнації неконструктивних соціальних/суспільних норм та утвердження принципово нових. Концептуальні погляди світової спільноти на нову модель старості, місце і роль літніх людей знайшли відображення у «Принципах ООН відносно літніх людей» (прийнято резолюцією 46/91 Генеральної Асамблеї від 16.12.1991). Принципи, що рекомендовано включити урядом до своїх національних політик, такі: незалежність та участь літньої людини, догляд і реалізація внутрішнього потенціалу, гідність. Серед названих п'яти принципів принцип «гідність» заперечує будь-яку експлуатацію, будь-яке насильство над літньою людиною, підсилює зміст права на життя вимогами на гідний і безпечний рівень життя, справедливе поводження незалежно від статі, расової й етнічної належності, інвалідності або статусу, а також незалежно від їхнього економічного внеску.

Дилеми, які зумовлені процесом старіння. Старіння є невід'ємним елементом розвитку особистості. Межа між періодом зрілості та початком старості майже невловима, що обумовлює розбіжності у визначенні віку, з якого починається старість.

На думку українського вченого-геронтолога Володимира Фролькіса, під час розгляду старіння як універсального явища природи маємо справу з парадоксами: кожен легко визначає різницю між молодістю та старістю людини, але ніхто не може дати вичерпну характеристику сутності старіння та механізмів його розвитку. Маємо справу з дилемами процесу, і саме в цьому контексті потрібно розглядати *феномен старості*.

Поширений біологічний підхід розглядає процес старіння як згубний, що настає в результаті дедалі більшої з віком руйнівної дії зовнішніх і внутрішніх чинників та призводить до недостатності функцій організму (біологічний, соціальний, психологічний складники).

Представники цілісного підходу пропонують під час розгляду процесу старіння враховувати більше аспектів, а саме: календарний (хронологічний), біологічний, сексуальний, психологічний, соціальний, духовний.

Теорія соціального роз'єднання або соціального звільнення (J. Rosen, B. Neugarten) визначає процес старіння як процес неминучого відчуження людини від суспільства, його соціального й економічного життя, зниження взаємодії з іншими людьми, зменшення соціальних ролей, що веде до повного соціального дистанціювання.

Теорія активності (K. Havighurst, O. Mobin) альтернативна до попередньої та стверджує, що, вступаючи в старість, люди зберігають ті самі потреби й бажання, що й у середньому віці, і всіляко чинять опір будь-яким намірам виключити їх із життя суспільства. Таке теоретичне підґрунтя активно

використовують у суспільно-громадській діяльності, воно є базисом соціальних державних політик європейських країн стосовно літніх людей, яка орієнтується на включення їх в активне суспільне життя, деінституалізацію вирішення питань/проблем, розвиток додаткових умов для інтеграції людини та розвитку здібностей, можливостей.

Окрім зазначених теорій, потрібно звернути увагу на теорії «вікової стратифікації», «символічного інтеракціонізму», «соціальних естафет», «теорію поколінь» тощо. Теоретичні підходи в комплексі дають дуже відносно розуміння старості, здебільшого обмежені, бо розглядають лише окремі аспекти феномена старості за відсутності солідної теоретичної систематизації.

Відповідно, медіапрацівникам рекомендуємо в основу своєї політики покласти підхід, який базується на *правах людини*, що формує універсальні передумови для вирішення дилем і потребує від медіа фаховості та відповідальності. До всього використовуємо цільові покликання:

- Організація Об'єднаних Націй, визнаючи питання про старіння одним з головних досягнень і водночас одним з основних викликів ХХ століття, провела 1982 року Всесвітню асамблею з проблем старіння, і цього ж року Генеральна Асамблея схвалила Віденський Міжнародний план дій щодо проблем старіння;
- 1991 року Асамблея прийняла «Принципи ООН стосовно людей похилого віку»;
- 16 жовтня 1992 року прийнято Декларацію з проблем старіння;
- Стаття 23 Європейської соціальної хартії (переглянутої) (документ в редакції від 07.09.2016) «Право осіб похилого віку на соціальний захист» встановлює вимоги до рівня соціального захисту літніх людей.

Дилема понять, регуляторів інформаційного простору та самоідентифікації літніх людей. Згідно з класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВОЗ):

- осіб віком від 60 до 74 років вважають людьми похилого віку;
- від 75 до 89 років – до старих людей або літніх;
- від 90 років – до довгожителів.

В інформаційному просторі України політики, представники органів влади, журналісти переважно використовують звернення «пенсіонер/пенсіонерка», що стійко асоціюється з віковими межами старості від виходу особи на пенсію. Відповідно інформаційні матеріали переважно фокусують увагу на сприйнятті «пенсіонерів» як *незахищеної частини суспільства* та стосуються тем «*підвищення розміру пенсії за віком*», «*вимоги міжнародного банку до пенсійної реформи: коли українці будуть виходити на пенсію*», «*Україна заборгувала 8 млрд громадянам, які виграли суди щодо перерахунку пенсій*», «*стало відомо, скільки українці живуть на пенсії*», «*соціальні пільги /послуги пенсіонерам (+ ветеранам)*», «*бідність на пенсії*», «*турбота органів влади про пенсіонерів (+ ветерани, люди з інвалідністю)*», «*пенсіонери, ветерани під захистом держави: діяльність закладів...*», «*пенсіонери і далі будуть безкоштовно їздити...*» та ін.

Представники громадських, благодійних організацій, релігійних, національних спільнот і волонтери переважно вживають вислови «літня людина» або «людина похилого віку». Відповідно інформаційні матеріали переважно фокусують увагу на сприйнятті людини, її потреб, історії, на комфортність і безпечність життєдіяльності «*громадського активізму літніх людей*», «*люди допомагають людям*», «*подолання бар'єрів для літніх людей*», «*розвиток інтересів*» тощо.

Паралельність існування цих двох груп понять/тематичних каталогів/звернень є очевидною та неповною. Свою роль у формуванні та сприйнятті інформаційних матеріалів відіграють позиції ідентифікації «пенсіонерів/літніх людей».

Наші дослідження цієї теми дали змогу виокремити три поширені типи аудиторії літніх людей, а саме:

- (до 38%) конструктивний тип з ознаками внутрішньої рівноваги, позитивної оцінки контактів з оточуючими, критичності до себе та терпимості до інших, відсутність розпачу або жалю, схильність до сімейного оточення;
- (до 27%) тип захисту з ознаками самодостатності, без особливого бажання публічно висловлювати свою думку, говорити про свої проблеми, ніколи не ініціюють тему діалогу, але підтримують діалог щодо ситуації та змін в українському суспільстві;
- (35%) тип ворожості (і до себе, і до інших) з ознаками агресивності, недовіри до свого оточення, до дій влади, вони уникають спогадів про минуле, але активно використовують узагальнення, вони заздрають молодим і постійно критикують молодших за себе.

Паралельність існування двох груп понять/тематичних каталогів/звернень доповнюється наведеним поділом «пенсіонерів/літніх людей» щонайменше на три групи як аудиторії та учасників створення матеріалів у ЗМІ.

Виявлені суперечності також підсилюють такі суттєві тенденції:

- схильність/потяг літніх людей перебувати в закладах (переважно інтернатного типу), а не в родині (*ізоляція, позбавляють себе любові та участі*);
- наявність, особливо в сільській місцевості, самотніх літніх людей (*недоступність контактів, послуг, самоізоляція*);
- велика кількість літніх людей з психічними порушеннями та інвалідністю (*бар'єри та обмеження*);
- бідність (*жебраківання, безпритульність*);
- стають жертвами насильства та обману (*безправність і відсутність дієвого захисту*).

Таким чином, суть дилеми сприймається через смислову різницю самоідентифікації: з одного боку, «ми, ветерани війни і праці, пенсіонери, інваліди», з іншого – «ми люди поважного віку».

Відповідно до Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку» громадянами похилого віку визнають: чоловіків віком 60 і жінок віком 55 років і старше, а також осіб, яким до досягнення загального пенсійного віку залишилося не більше півтора року.

Серед питань, які потребують вдосконалення, – проблема вживання в законодавстві поняття «громадяни похилого віку». Соціологи називають ці періоди життя людей «третьім віком», а демографи вводять поняття «третього» (60–75 років) і «четвертого» (більш як 75 років) віків. Побутує думка щодо вживання поняття «срібного віку» та «старшого покоління». Зрозуміло, що такі думки й пропозиції викликані виключно з мотивів поваги до цієї категорії громадян. Тому висловлюються пропозиції щодо заміни на законодавчому рівні поняття «громадяни похилого віку» на «громадяни третього віку» або «громадяни старшого покоління».

Серед більш доцільних для використання можна вважати словосполучення «літня людина» та «людина поважного віку», адже для самих представників цієї вікової категорії вислів «людина похилого віку» може здаватися трохи образливим, про що, наприклад, свідчить звернення до газети «Хрещатик» мешканців будинку № 4 на вулиці Будищанській у Деснянському районі Києва: *«Шановна редакціє «Хрещатика»! Ми, ветерани війни і праці, пенсіонери, інваліди, вже більше трьох років живемо під ганебною вівіскою «Будинок для людей похилого віку». Соромимося її. Мабуть, вислів «люди похилого віку» узаконений, бо в трамваях і автобусах так написано і так кажуть. А от у метро нас називають людьми літнього віку, тобто людьми в літах. Вважаємо, що це правильно. Просимо редакцію допомогти, щоб у нас з'явилася нова вівіска, написана з повагою до старших громадян».*

Літні люди: права людини і вразлива соціальна група

На підставі чого ми зараховуємо літніх людей до вразливої групи в українському суспільстві? Літні люди є вразливою групою через системні порушення їхніх прав. Першопричина порушення прав людини у літньому віці – ейджизм.

Ейджизм – це створення, поширення стереотипів і дискримінація окремих людей або груп людей за віковою ознакою; ейджизм може проявлятися у різних формах, включаючи упереджене ставлення, дискримінаційну практику або інституціональні заходи політики та практики, які сприяють закріпленню стереотипних уявлень. До типового визначення додаємо розуміння ейджизму як прояву негативізму/ненависті до літньої людини (*«заважає», «нікому не потрібна», «все рівно помре» та ін.*).

Ейджизм в українському суспільстві – досить потужне руйнівне зло, яке можна зрозуміти через просте зіставлення з сексизмом і гомофобією.

Ейджизм «процвітає» через безправність, незахищеність і погане поводження з людьми похилого віку: фізичне та психологічне насильство, агресивна поведінка, зневага, занедбаність, позбавлення харчів і комфорту, соціальна ізоляція, сексуальні домагання, фінансові зловживання. Характер ейджизму досить широкий за переліком людських дій, слів, намірів, ставлення, умов і глибокий за наслідками: літня людина в повноцінному вимірі життєдіяльності перестає бути «видимою», її голос «почутим», її життя – «суттєвим».

За нашими спостереженнями, ейджизм до літніх людей посилюють також інші причини вразливості, зокрема через:

- втрати: переживання, викликані різного роду втратами (фізичної активності, зору, слуху, смерті близьких тощо);
- порушення психіки: як наслідки – розчарування, відторгнення;
- зниження психологічних здібностей і можливостей людини на тлі гострих захворювань: психічні хвороби, ураження мозку, вияв у гіпертрофованому вигляді почуттів заощадливості, скупості;
- сексуальні проблеми: імпотенція, вдівство, пізнє кохання, другий шлюб;
- наслідки зловживання алкоголем: порушення загального здоров'я, зміни в нервовій системі, розумові порушення, деградація особистості;
- низьку матеріальну забезпеченість: злидні, жебрацтво, кривда, зневіра, почуття незапитаності, спроби (негативні/неуспішні) відновлення трудової активності.

Цей перелік можна і потрібно продовжити.

Образ літніх людей у ЗМІ найчастіше подано стереотипно. Для літніх людей, зображуваних у ЗМІ, характерні фізична і розумова слабкість, погане здоров'я; дратівливість і невдоволення в міжособистісних відносинах; стереотипні обов'язки і заняття – в основному вони пенсіонери і домогосподарки; зовнішня непривабливість. Випадки робочого довілліття, життєвої активності літніх людей набагато рідше потрапляють у поле зору журналістів. Загалом звертає на себе увагу диспропорція між кількістю літніх людей на екрані і їх реальною представленістю в суспільстві, яке невпинно старіє. Винятки з «правила» бувають: коли про зірок естради чи кіно говорять їхні батьки. Або якщо треба перед мікрофоном підтвердити, що *«тітка Надя бачила, як горіло»* чи *«із села повіжджали всі працездатні, залишилися самі старі»*. Важливим є також той факт, що саме літні люди є основними споживачами телевізійної продукції, особливо денних ефірів, у зв'язку з чим, мабуть, варто переглянути ставлення до них у ЗМК.

У суспільстві переважають стереотипи про старість як про «напівіснування», а про людей літнього віку – як про утриманців. Варто звернути увагу і на ту обставину, що медперсонал також підтримує негативні стереотипи. Так, наприклад, за даними нашого дослідження, майбутні соціальні працівники, психологи та медичні сестри не очікували на успішність виробничої практики в

геронтологічних і територіальних центрах соціального обслуговування; а багато з тих, хто пройшов двомісячну практику у таких закладах, вважали свою роботу «нудною» і такою, що «виснажує».

У країнах Європейського Союзу засуджують ейджизм як негативізм стосовно літніх людей, здійснюють пропаганду та інформаційне представлення літнього віку як досягнення, морально-етичного, виховного і трудового ресурсу. Проте тисячі літніх людей у ЄС щодня борються за виживання, багато хто страждає від надзвичайної бідності. Щорічно Рада міністрів ЄС забезпечує ресурсами програми впровадження технологій для незалежного і комфортного життя літніх людей (охорона житла, інтерфейси для людей з ослабленим зором, слухом, технології для визначення місця перебування у нагальних випадках тощо).

Національні та місцеві органи влади в державах ЄС забезпечують доступність і діяльність інфраструктури, контролюють якість медичних послуг, сплачують за послуги перебування у пансіонах тим, чий рівень пенсії не дає змоги самостійно це зробити; підтримують волонтерство та процеси деінституалізації. Європейські стандарти стосовно літніх людей характеризуються послідовністю, розширенням, систематичними дослідженнями результативності, щорічним виділенням ресурсів та оцінкою адресних змін.

За таких умов фрагментарна популяризація європейського досвіду в українських медіа не зможе забезпечити повноцінного медіадіалогу, базуючись на правах людини. Натомість пропонуємо вітчизняним медіапрацівникам:

- 1) бути компетентними з питань протидії дискримінації за віком та ейджизму;
- 2) інформаційно супроводжувати випадки дискримінації, якої зазнають літні люди;
- 3) систематично використовувати інформаційні приводи для інформування громадськості та просвіти про права літніх людей;
- 4) популяризувати суспільні відповіді на виклики, що їх формують демографічні зміни;
- 5) вдосконалювати міжгенераційну солідарність.

Для формування редакційного тематичного каталогу рекомендуємо використати показники вимірювання якості життя літніх людей.

За результатами вимірювання індексу якості життя літніх людей у країнах світу «Help Age International. Global Age Wath Index 2015», Україна посідає 73 місце серед 96-ти країн, індекс якості життя літніх людей дорівнює 37.0 (2014 р. – 82 місце, 2013 р. – 66 місце).

Дослідження може сприяти активізації уваги до ролі літніх людей у громадському, економічному, культурному та інформаційному житті суспільства.

Рейтинг засновано на статистичному аналізі стану 13 показників якості життя і добробуту літніх людей, об'єднаних у чотири основні групи:

1. Матеріальна забезпеченість (доступ до достатнього рівня доходу і здатність використовувати його самостійно для того, щоб задовольнити основні потреби в старшому віці). Включає охоплення пенсійним доходом, рівень бідності в літньому віці, відносний добробут літніх людей і ВВП на особу).
2. Стан здоров'я (наступ старості, пов'язаний з фізичною слабкістю, а також з ризиком поганого стану здоров'я та інвалідністю). Включає стан здоров'я, тривалість життя після 60 років і психологічний добробут.
3. Освіта і зайнятість (елементи здатності до подолання проблем і характеристики здібностей літніх людей). Включає рівень зайнятості, рівень освіти і тривалість активного життя після 60-ти років.

4. Хороші умови (літні люди хочуть мати свободу вибору жити незалежним і самостійним життям). Включає соціальні зв'язки, фізичну безпеку, громадянські свободи та доступ до громадського транспорту.

Зазначені групи показників вибрано тому, що їх визначено літніми людьми і політиками як ключові складники добробуту населення віком після 60-ти років.

Особливі вміння та принципи відбору інформації для роботи над медіатемою

Робота над медіатемою «права літніх людей» потребує особливих навичок, спеціальних прийомів і принципів відбору інформації.

Взаємодія журналіста з літньою людиною ближча до праці фахівця із соціальної роботи. Доброзичливість, терпіння, сила волі, вміння вислухати, витримка, відвертість – це особливий арсенал засобів медіапрацівника, якими необхідно керуватися під час спілкування з людьми літнього віку. Спілкуючись з такою людиною, важливо не тільки співпереживати, а й допомагати їй вирішувати питання. На відміну від соціального працівника журналіст, взаємодіючи з літньою людиною, демонструє/утверджує міжгенеративну солідарність.

До особливих вмінь журналіста під час взаємодії з літніми людьми належать такі вміння:

- вислухати літню людину з розумінням і цілеспрямовано;
- створювати і розвивати доброзичливі стосунки;
- обговорювати гострі проблеми в позитивному емоційному настрої, підтримувати цей настрій;
- активізувати зусилля літніх людей для вирішення їхніх питань;
- представляти інтереси літніх людей під час вирішення питань в організаціях різних форм власності;
- аналізувати матеріально-побутовий стан літніх людей;
- оцінювати власну діяльність із надання допомоги та в разі потреби залучити додаткові ресурси.

Добрі практики для вдосконалення медіадіяльності:

- 1) збирати дані з розподілом за статтю та віком з використанням інтервалів у 10 років: люди віком 50–59 років, 60–69, 70–79, старше 80 років. В окремі групи потрібно виділяти людей віком старше 60 років і старше 80 років. Дані з розподілом за віком дають змогу встановлювати пріоритети медіадіяльності, а також виявити дискримінацію, якщо вона є;
- 2) докладати зусиль для того, щоб у своїй діяльності охопити літніх людей, кому важко отримати інформацію та допомогу;
- 3) надавати інформацію у доступній формі – з використанням комунікацій, доступних для літніх людей. Наприклад, якщо інформацію розповсюджують лише онлайн, цього може бути недостатньо для тих, хто не має доступу або не вміє користуватися інтернетом і для людей з обмеженнями зору. «Гарячими лініями» не можуть користуватися люди з порушенням слуху або мовлення. Необхідно пропонувати альтернативні варіанти, у тому числі збільшений розмір шрифту оголошень та ін.;
- 4) ініціатива журналіста щодо запровадження малих і часто безплатних змін може призводити до вагомих результатів. Наприклад, облаштування поручнів у туалетах або створення окремих ліній (черг) для поширення допомоги для літніх людей та ін.

Працюйте безпосередньо з літньою людиною:

- 1) дослухайтеся до літніх людей, наскільки можливо, запитуйте про потреби. Залучайте різні організації до пошуку рішень;

- 2) проводьте планування, виходячи з того, що літні люди бувають різні: так, певна вразливість людей літнього віку може бути наслідком фізичного або психічного захворювання. Тож один потребує одного, а інший – іншого;
- 3) розглядайте можливість окремої взаємодії та інформаційного супроводу груп взаємодопомоги / мереж підтримки літніх людей на місцях;
- 4) проаналізуйте, чи є додаткові чинники, які потрібно враховувати. Наприклад: чи не потребує літня людина додаткової підтримки через стан свого здоров'я; чи має літня людина залежних від неї осіб (особливо неповнолітніх дітей і дорослих з інвалідністю / серйозними захворюваннями) тощо.

Активно працюйте з місцевими громадами:

- 1) відвідайте заходи з розвитку потенціалу місцевих організацій і волонтерів, що можуть не мати досвіду, як допомагати літнім людям;
- 2) співпрацюйте з місцевими соціальними службами, медичними закладами та установами з догляду за літніми людьми – це сприятиме передусім тим, хто перебуває у скруті або в умовах загроз життю, здоров'ю;
- 3) через інформування контролюйте дії влади щодо прийняття/виконання інклюзивних рішень.

Базовими принципами відбору інформації в медіатемі «права літніх людей» має бути не пенсійний вік чи розмір пенсії, а:

- 1) можливості реалізувати свої здібності;
- 2) участь у громадській діяльності, спільнотах і групах взаємодопомоги;
- 3) інтеграція у відкритому соціальному середовищі / реформування закладів несвободи для літніх людей;
- 4) соціальна реабілітація (отримання нових знань і навичок);
- 5) адаптація особистості до суспільних змін;
- 6) соціальне навчання рідних і близьких літньої людини;
- 7) технологічні інновації та нововведення в громадському, благодійному секторах;
- 8) захист прав людини – діалог, спрямований на посилення прав літніх людей.

Висновки

Медіатема літніх людей в Україні щойно набуває практичного окреслення. Суспільні страхи, песимізм, неконструктивність дій влади, засилля архаїзмів і демагогія політичних еліт провають новий теоретично-практичний медійний дискурс, зумовлений провідною ідеєю «*Старіти сумно, але це єдиний спосіб довго жити!*», потребу вирішення численних сучасних дилем. Наявні теорії старіння здебільшого обмежені, розглядають лише окремі аспекти феномена старості за відсутності солідної теоретичної систематизації.

Відповідно, медіапрацівникам рекомендуємо в основу своєї політики покласти підхід, який базується на правах людини, що формує універсальні передумови співучасті та міжгенераційної солідарності.

Концептуальні погляди світової спільноти на нову модель старості, місце і роль літніх людей знайшли відображення у «Принципах ООН відносно літніх людей» (1991). Серед таких, що рекомендовано включити урядом до своїх національних політик, особливої уваги потребує принцип гідності літніх людей, який заперечує будь-яку експлуатацію, насильство, посилює зміст права на життя вимогами на гідний і безпечний спосіб життя, справедливе звернення незалежно від статі, расової та етнічної належності, інвалідності або статусу, а також від їхнього економічного внеску. Літні люди є вразливою групою через системні порушення прав людини. Першопричиною порушення прав людини у літньому віці є ейджизм. Медіатема «прав літніх людей» потребує нових, конструктивних і спеціалізованих медіадосліджень.

Рекомендована література та електронні ресурси

1. Help Age International: Индекс качества жизни пожилых людей в странах мира в 2015 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/2015/09/28/7245>.
2. The Ukrainians: Вижити завдяки добру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ngoforum.org.ua/uk/8384/>.
3. Антонова Н. В. Психология массовых коммуникаций: учебник и практикум для академического бакалавриата / Н. В. Антонова. – М.: Издательство Юрайт, 2014. – 373 с. http://stud.com.ua/36619/psihologiya/vikovi_stereotipi.
4. Бедзір В. Шануй старість, це – твоє майбутнє / В. Бедзір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/shanuj-starist-ce-tvoje-majbutnye/>.
5. ВООЗ офіційно продовжила молодість [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukr.segodayna.ua/lifestyle/food_wellness/vooz-oficialno-prodlila-molodost-642767.html.
6. Декларація з проблем старіння [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_510.
7. Європейська соціальна хартія (переглянута) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062.
8. Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3721-12/print1326828751469865>.
9. Люди похилого віку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.humanitarianresponse.info/system/files/documents/files/ukr_21_oct_2015_older_persons_guidance_final.pdf.
10. Осипов Д. М. Визначення громадян похилого віку та їх правовий статус за національним законодавством / Д. М. Осипов // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2010. – № 18. – С. 449–453.
11. Принципи Організації Об'єднаних Націй стосовно літніх людей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_314.
12. Програма домашньої опіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://caritas-ua.org/diyalnist/domashnya-opika/>.
13. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2017 року. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2017/zb_rpnu2017.pdf.
14. Словник гендерних термінів. Ейджизм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://a-z-gender.net/ua/ejdzhizm.html>.
15. Соціальна геронтологія: навч. посібник / Уклад.: Н. М. Коляда // Т. В. Коляда. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. – 81 с.
16. Турбота про літніх в Україні. Опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tlu.org.ua/?p=2768>.

Як мас-медіа руйнують стереотипи про людей з інвалідністю

Тетяна Ковальова, кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка,
Сумський державний університет

У лекції розглядаються керівні принципи відбору та подання інформації про людей з інвалідністю. Акцентується увага на підвищенні обізнаності медійників у сфері прав людини, рівності та недискримінації. Подано рекомендації щодо уникнення дискримінації, використання нетолерантної мови, стереотипного висвітлення у мас-медіа теми інвалідності.

План лекції:

1. Стереотипи про людей з інвалідністю. Рекомендації щодо їх подолання.
2. Толерантна мова.
3. Больові точки: дискримінація, невидимість, стигма, неучасть у прийнятті рішення. Як про це писати.
4. Керівні принципи створення якісного медійного контенту за участю людей з інвалідністю.

Академія з прав людини для журналістів та журналісток

Права людини та мас-медіа в Україні

Збірник конспектів лекцій

Київ 2018

За підтримки Програми розвитку ООН в Україні
та Міністерства закордонних справ Данії

УДК 007:[342.732+070.133: 174]
ББК 76.01

Авторський колектив: Близнюк А., Бондаренко І.; Бондаренко Т.; Брошкова С.; Бутиріна М.; Василик Л.; Виртосу І.; Волковинський О.; Вялкова І.; Глушко А.; Коваль Т.; Ковальова Т., Костюченко О.; Кучер Н.; Луць Ю.; Мельникова О.; Мірошніченко П.; Мітчук О.; Пикалюк Р.; Рудченко А.; Сипченко І.; Скібан Ю.; Тарасюк В.; Теребус О., Шендеровський К., Янець Н.

За загальною редакцією: Виртосу І., Шендеровський К.

Рекомендовано до друку Навчально-методичною комісією з журналістики та інформації та Вченою радою Інституту журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (протокол № 7 від 29 січня 2018 року).

Видання здійснено в рамках реалізації програми стажування викладачів журналістики «Академія з прав людини для журналістів та журналісток» за фінансування Програми розвитку ООН в Україні та Міністерства закордонних справ Данії.

П68 Права людини та мас-медіа в Україні: Збірник конспектів лекцій [Тексти] / Авт. кол. – За ред. Виртосу І., Шендеровського К. – Київ: Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. 2018. – 230 с.

Збірник конспектів лекцій «Права людини та мас-медіа в Україні» розрахований для журналістів, студентів, аспірантів, викладачів, а також для широкого кола читачів, хто цікавиться медійними процесами в Україні.

Це спеціальне видання підготовлено в рамках реалізації програми стажування/підвищення кваліфікації викладачок і викладачів журналістики «Академія з прав людини для журналістів та журналісток» за фінансування Програми розвитку ООН в Україні та Міністерства закордонних справ Данії.

Погляди, висловлені в публікаціях, належать авторам і не обов'язково відображають позицію ініціаторів програми.

Збірник загалом або окрему її частину (конспект лекції) може використати будь-який вищий навчальний заклад для підготовки студентів-журналістів або будь-яка медіаорганізація для підвищення кваліфікації журналістів-практиків на цінностях прав людини. В електронному форматі тексти доступні на сторінці «Лекції викладачів» ресурсного хабу Інституту журналістики «Права людини та медіадіяльність» за покликанням: <http://labs.journ.univ.kiev.ua/hrj/>.

УДК 007:[342.732+070.133: 174]
ББК 76.01

© Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2018

© Науково-методична комісія з журналістики та інформації, 2018

ЗМІСТ

<i>Вітальне слово Володимира Різуна</i>	4
---	---

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ОСНОВА МЕДІАДІЯЛЬНОСТІ

<i>Коваль Тетяна</i> . Сучасна концепція прав людини як підґрунтя медіадіяльності в Україні.....	5
<i>Шендеровський Костянтин, Виртосу Ірина</i> . Правозахисна або адвокаційна журналістика: концептуальний підхід становлення та розвитку медіадіяльності.....	12
<i>Шендеровський Костянтин, Сипченко Інна</i> . Права людини і журналістика: від закономірностей до включення в механізми захисту прав.....	23
<i>Скібан Олена, Шендеровський Костянтин</i> . Українська журналістика на цінностях прав людини в умовах війни.....	39

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЯКІСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

<i>Теребус Оксана</i> . Права людини та журналістська етика: взаємозв'язок і підсилення.....	54
<i>Луць Юлія</i> . Нові медії в системі утвердження прав людини: український і закордонний досвід.....	61
<i>Костюченко Олексій</i> . Право на приватне життя людини та суспільна значущість теми: як журналістам не перейти межу в підготовці матеріалів.....	72
<i>Глушко Анна</i> . Порухення прав людини засобами візуалізації в медіа.....	80
<i>Бондаренко Ірина</i> . Дії на захист суспільних інтересів у медіапрактиці.....	93
<i>Василик Любов</i> . Робота журналіста в судах як механізм протидії порушенню прав людини та засіб прозорості правосуддя.....	104

СЛОВО ПРОТИ ДИСКРИМІНАЦІЇ

<i>Бутиріна Марія</i> . Ксенофобський дискурс: причини, масштаб, наслідки та уроки для медіа.....	119
<i>Пикалюк Роман</i> . Мова ворожнечі та вдосконалення стандартів вітчизняної медіадіяльності.....	129
<i>Бондаренко Тетяна</i> . Мовленнєва агресія та мовні інструменти для запобігання вербальній ворожнечі.....	137
<i>Рудченко Аліна, Шендеровський Костянтин</i> . Права людини та передумови висвітлення українськими журналістами медіатем мігрантів, шукачів притулку, біженців, внутрішніх переселенців.....	148
<i>Мірошниченко Павло</i> . Висвітлення у ЗМІ питань сексуальної орієнтації та ґендерної ідентичності.....	166
<i>Мельникова Олена</i> . Висвітлення ґендерної тематики у ЗМІ: «зради» і «перемоги».....	173
<i>Вялкова Ірина, Шендеровський Костянтин</i> . Висвітлення у ЗМІ прав літніх людей.....	181
<i>Ковальова Тетяна</i> . Як мас-медіа руйнують стереотипи про людей з інвалідністю.....	190
<i>Тарасюк Володимир</i> . Висвітлення ромської проблематики в ЗМІ: пошук балансу.....	197
<i>Брошкова Світлана, Янець Надія, Виртосу Ірина</i> . Нериторичні запитання про вразливі групи населення: особливості медіатемати.....	205

ЖУРНАЛІСТИКА І ПРАВОЗАХИСТ ЯК ПАРТНЕРСТВО

<i>Волковинський Олександр</i> . Журналісти і правозахисники: точки дотику.....	214
<i>Близнюк Андрій</i> . Співпраця медіа, держави та бізнесу: чи є шанс для прав людини?.....	221
<i>Кучер Наталія, Мітчук Ольга</i> . Права людини і професійні права журналістів: теоретичні та прикладні аспекти.....	233